

USULINE OLUKORD EESTIS

Apostelliku visitatsiooni vajalikkusest

Kuidas nende märkmete autor on tutvunud usulise olukorraga Eestis. Lotringlasena Saksa armees veetsin 1918.aastal Saksa okupatsiooni ajal kaheksa kuud Eestis. Olin igapäevaselt kontaktis kohaliku rahvaga ja eelkõige erinevate protestantlike pastorite ning mõnede õigeusu preestritega. 5 kuud elasin noore protestandi pastori M.A. juures, kes on juba aastaid tundnud tõmmet katoliikluse poole, olemata seni tundnud ühtegi katoliiklast, oma mõtiskluste, mõnede lektüüride ja eelkõige ladina liturgia uurimise kaudu. Lisaks minu isiklikele tähelepanekutele lubab eelkõige suhtlemine selle pastoriga 6 kuu jooksul ja regulaarne kirjavahetus temaga, mis mul on alles jäänud, viidata üksikasjadele, millest allpool juttu tuleb.

Pastor A. rolli olulisus. Paljude teiste pastorite sõnutsi, kes pealegi ei olnud nõus tema seisukohtadega, on M.A. vahest kõige intelligentsem pastor sel maal. Ta on päritolult eestlane, samas kui peaaegu kõik teised pastorid on baltisakslased, ehk siis saksa päritolu. Ta on väga populaarne kõnemees ja kirjanik, kes tunneb suurepäraselt oma rahva ajalugu, iseloomu ja vajadusi, tal on nende seas suur autoriteet. Et saada võitu sakslastepoolsest vastupanust tema valimisele S.H.(?) koguduse pastoriks (ta oli siis kõigest 23-aastane), organiseeriti üle kogu maa suur kampaania, mis muutis tema nime väga populaarseks. Tal on korduvalt palutud vastu võtta väga tähtsaid kiriklikke ametikohti, kuhu teda nähti ainsa sobiva kandidaadina. Tal on suur soov saada katoliiklaseks niipea, kui ta suudab isolatsioonist välja tulla, saada rohkem kontakte Katoliku Kirikuga ja leida võimaluse oma peret ülal pidada. Nähes katoliikluses ainsat lunastuse vahendit oma rahva jaoks, soovib ta väga tuua sellele maale katoliiklikku misjonit ja töötab nüüdsest peale jõudumööda nii sõna kui sulega selle ettevalmistamise nimel. Ta võttis minult lubaduse teha sobival ajal kõik, mis minu võimuses, et tema kodumaa saaks osa katoliku misjonist. Selle lubaduse täitmiseks pidasin oma kohuseks alljärgnevad read kirja panna.

USULINE OLUKORD EESTIS

Protsentides enne sõda:

Protestandid: 89,90? (*pärast koma halvasti loetav, loodan, et ei eksi. M.K.*)

Ortodoksid – 9,15

Vene vanausulised – 0,05? (*taas halvasti loetav. M.K.*)

Katoliiklased – 0,50

Juudid – 0,34

Muud – 0,05

1. Protestantlus

Selle liikumise sisemine jõud ei ole mingil kombel kooskõlas tema järgijate arvuga, ja seda eelkõige alltoodud põhjustel.

1. Selle on rahvale peale surunud sakslastest isandad, protestantlus on alati jäänud ebapopulaarseks

a) tema liiga külma liturgia tõttu, võimetuse tõttu pakkuda hingedele tõhusat vaimulikku abi;

b) täieliku sõltuvuse tõttu ülikonnast ja saksa rüütelkonnast, mis moodustas kõigest 5% kogu elanikkonnast: "Rüütelkond on meie piiskop – tema määrab ametisse superintendandi ja enamuse "maarahva" pastoritest." (M.A. kirjas, juuli 1918)

c) rahvastevahelise vaenu ja sotsiaalsete vastuolude tõttu rahva ja pastorete vahel: rahvas näeb neis eelkõige rõhujate, st baltisakslastest valitsuse funktsionäride, toetajaid, - kuna vähemalt enne iseseisvuse saavutamist olid nad ühtlasi tsiviilametnikeks – maarahva ekspluateerijaid, kuna nad olid üldjuhul suurmaamanikud, mis andis neile õiguse nõuda koguduseliikmetelt teatavaid kiriku- ja muid makse.

2. Pastorete endi tõttu. Kuna pastoretel endil:

a) puudub tõsiseltvõetav teoloogiline ettevalmistus, on suur osa neist, eriti noorematest, juba üle läinud religioosse liberalismi poolele;

b) neil puudub innukus. Nad on "eelkõige funktsionärid ja maamanikud ning näevad kirikus eelkõige sakslaste toetajat ja oma tööd kui leivateenimise võimalust.

Kogudused on linnades liiga hajali, mõnel juhul on liikmeid 20-40 tuhat, maakohtades võib ühe pastori hoole all olla 10-20 inimest, kes on hajali 30-50 km maa-alal üksteisest kaugel asuvates taludes. Nn Sisemisjon ei ole oma tagasihoidlikust algusest kaugemale jõudnudki. Töölised Revelis, Narvas ja Dorpatis on täiesti iseendi hooleks ja sotsialismi meeleva jätetud. Pastoreid ei suvatse oma unisest olekust välja tulla." (M.A. kiri, 1918, mille osaliselt avaldas isa d'Herbigny oma uurimuses juulis 1918). Nõnda on suur osa rahvast jäänud ametliku kiriku suhtes ükskõikseks ja käib teenistustel ainult rutiini tõttu. Suurem osa, ka kõige tõsisemad praktiseerijad nendest, ei kutsunud pastorit isegi oma surivoodi juurde. Samas soovisid paljud nendest intensiivsemat usuelu, nad kogunesid Herrnhuti vennaskonna ümber, samas ometi ametlikust kirikust lahkumata. Vendade kogunemised, mida nad pidasid ilma pastoriga pärast pühapäevast ametlikku jumalateenistust, olid neis kogudustes ainsaks usuelu allikaks.

Protestantluse olukord pärast Eesti iseseisvumist. Sakslaste tagasilöömine ja kohaliku rahva esindajatest koosneva valitsuse moodustamine on purustanud sakslastest ülikonna võimu ja koos sellega ka ametliku kiriku viimase toe. Uus valitsus on ametliku kiriku suhtes vaenulikult meeletatud ja valmistab tasapisi ette riigi ja kiriku täielikku eraldamist. Usuõpetus on kiriku kontrolli all ja õpetajate ning vanemate otsustada. Võib arvata, et ta on koolide õppekavast täielikult kadumas. Alates 1926.a? (viimane number taas halvasti loetav. M.K.) maist on kaotatud maks, mida mõned külad pidid kirikule tasuma, samuti kavatsetakse kirikult ära võtta suur osa tema maavaldustest ja kaotada õigus sisse nõuda mõningaid makse.

Selle tagajärjeks on, et paljud kogudused (aprillikuu seisuga 27) on jäänud vakantseks ja pole ühtki kandidaati tühje ametikohti täitma. Kirik on nende raskuste ees täiesti jõuetu. “Meil siin on protestantlik kirik läbi ja läbi mäda ning ei tundu absoluutselt mõistvat meie ärkava rahva vajadusi. Nõnda on väga kerge mõista, et Herrnhuti vendade kogudused eralduvad ikka rohkem ja rohkem ametlikust kirikust, viies endaga kaasa meie parimad jõud. Vähemalt praegu on ametlik kirik kivistunud olekus.” (Kiri 28. nov.1918). “Protestantliku kiriku apostellik tegevus venib teosammul, uskmatust ja materialism, vastupidi, levivad palavikulise kiirusega.” (Kiri 28? apr.1920?)

2. Õigeusu kirik

Ta kinnitas Eestis kanda eelmise (*siis 19. M.K.*) sajandi keskpaiku, kasutades ära vastuolusid eesti rahva ja protestandi pastorite vahel, ja eelkõige lubades talupoegadele maad, kui nad õigeusku üle lähevad. Luterlikest allikatest pärit statistika järgi meelitas ta nõnda enda poole 70,100 eestlast.

Kuid õigeusu kirikul ei ole Eestis kunagi rahvale mingit mõju olnud, ja seda järgmistel põhjustel:

- 1) Lubadusi, mis uusi inimesi sinna meelitasid, ei täidetud;
- 2) Nii eesti rahvas kui õigeusu preestrid nägid õigeusu kirikus venestamise abinõu;
- 3) Kõik õigeusu kirikus, kirikute arhitektuurist kuni preestrite rüüdeni, oli liiga toretsev ega öelnud midagi rahva hingele, kes on nii oma kultuurilt kui iseloomult puhtalt läänemaine ja kus peaaegu kõik protestantlikud kirikud on endised katoliku kirikud. Õigeusu kirik püüdis asjatult rahva maitsega rohkem kohaneda, võttes liturgias kasutusele eesti keele ja hakates sagedamini jutlusi pidama. Ikkagi on ta rahvale võõraks jäänud;
- 4) Rahvas põlgas õigeusu preestrid, kes olid venelased, vaesed, elasid nagu vaesed talupojad, ja kelle elukombed olid sageli eeskujulikest väga kaugel.

Ka oli suurem osa konvertiite õigeusklikud ainult nime poolest; keegi ei käinud teenistustel. Pärast ususalivuse seaduse sisseviimist 1905.aastal ja Saksa okupatsiooni ajal pöördusid paljud neist protestantlikku kirikusse tagasi.

Praegune olukord. 1) Eesti õigeusu kirikut võib pidada täielikult hävinuks. Venemaa häving sõjas ja revolutsioon jätsid ta ilma kogu toest.

2) Sinna kuulujate arv vähenes venelastest ametnike ja funktsionäride lahkumise ja paljude inimeste tagasipöördumise tõttu protestantlikku kirikusse.

3) 1919.aastal eraldus Eesti õigeusu kirik täielikult Venemaa õigeusu kirikust ja loodi Eesti “Autonoomne Apostellik Õigeusu Kirik”. Kuid tal ei ole oma piiskoppi ja pole ka kedagi, kes saaks anda piiskopikandidaadile kehtiva pühitsuse.

4) Eesti õigeusu kiriku äärmine vaesus muudab igasuguse tegevuse võimatuks; ta on muutunud täiesti tähtsusetuks. (Kiri 17.maist 1930).

III. Erinevad sektid (adventistid, Herrnhuti vennaskond, metodistid, jt) kasutavad seda olukorda ära oma jüngrite arvu suurendamiseks ja et ägedalt võidelda ametliku kiriku vastu.

1) Herrnhuti vendade ümber kogunenud usuühingud, kuhu kuuluvad kõige religioossemad inimesed rahva hulgast, eralduvad ikka enam ja enam ametlikust kirikust, luues sõltumatuid sekte;

2) Eriti metodistid edenevad jõudsalt, nende käsutuses on tohutud rahalised vahendid. Nad asutavad noorsooühinguid, ajakirju, organiseeruvad linnades ja kohati ka maal, kus suurtes kogudustes ei toimu teenistusi ega muud usulist tegevust. (Kiri 28.aprillist 1920). Teine kiri 17.maist annab teada Eesti Episkopaalse Metodisti Kiriku loomisest. See kirik annab Saaremaal Ameerika raha eest välja eestikeelset ajakirja. Nad järgivad rangelt Wesley deviisi "Minu kogudus on kogu maailm", ja nõnda näevad teiste kirikute tegevusmaile sissetungimist moraalselt õigustatuna. Meie protestantlik kirik ei näi sugugi muret tundvat ja magab õiglase und. On väga tõenäone, et materiaalse vahendite piiratuse tõttu jäävad väiksemad kogudused ilma vaimuliketa ja langevad osaliselt sektantide kätte. Ajakirjad ("Revaler Note" 30.aprillist 1920, tsiteerides teisi väljaandeid) peavad sektide aktiivset tegevust religioosse aktiivsuse põhjuseks rahva hulgas, mille üheks väljenduseks on muuhulgas religioossed inspiratsioonid (*Erweckungen* - sks. *ärkamised.M.K.*), eelkõige vanema astme kooliõpilaste hulgas.

IV.Katoliku Kirik. Eesti alal on ainult kolm katoliku kogudust; nad koosnevad pea eranditult poolakatest ja leedulastest.

Kogudused on Revelis, Narvas ja Dorpatis. Kuna Vene valitsuse ajal ei olnud võimalik mingit väljapoole suunatud tegevust arendada, on Katoliku Kirik jäänud rahva hulgas peaaegu tundmatuks, kuni selleni, et selle maa raamatukogudes ei leidu ühtegi katoliiklikku raamatut. Isegi haritlaste, pastorite ja õigeusu preestrite hulgas olen kohanud üllatavat vähiklust katoliikluse alal.

KATOLIIKLIKU TEGEVUSE KASULIKKUS JA EDUVÕIMALUSED EESTIS

1) Uue valitsuse vaenulik hoiak protestantliku kiriku suhtes ja sakslaste häving kergendaksid katoliiklikku propagandat;

2) Eestist võiks katoliiklik tegevus kergesti levida soomlaste hulka, kes kuuluvad samasse rassi ja räägivad peaaegu sama keelt;

3) Katoliku Kiriku suhtes ei ole vaenulikku hoiakut, vaid lihtsalt hästi palju vähiklust, Mõned pastorite käest omandatud eelarvamused ei ole sugugi sügavalt juurdunud ja neid on kerge ümber lükata; olen seda korduvalt kogunud, samuti pastor M.A. Paljud inimesed tunnevad elavat huvi usuasjade vastu ja sooviksid katoliiklust tundma õppida, kui neil selleks võimalus avaneks. S.H. koguduses kutsusid koguduseliikmed mind korduvalt eraviisilistele usulistele kogunemistele kõnelema. Olen korduvalt näinud, millise sügava mulje jättis meie liturgia inimestele, kes uudishimust

külastasid katoliiklikke jumalateenistusi sõduritele. Pastor M.A. koguduseliikmed võtsid rõõmuga vastu katoliiklikud tseremooniad, mis ta oma teenistustesse sisse viis.

4) Ametliku kiriku süvenev ükskõiksus ja jõuetus näitab ikka rohkematele inimestele vajadust oma Kiriku järele, mis suudaks neile pakkuda efektiivset hingeabi. Kirjas 28.novembrist 1919 kirjutab M.A. sektidest kõneldes: “Ükski neist kirikutest ei ole ilmutanud piisavat autoriteeti ja nõnda rahvas, kes on oma südames religioosne, võtaks tänulikult vastu tugeva Kiriku, mis ühtlasi suudaks olla neile emaks.”

(Allakriipsutus M.A.-lt. Autor.)

Sama korrespondent, kes tunneb suurepäraselt oma rahva ajalugu ja vajadusi, kirjutas 1919.aastal juba varem katoliiklasest sõjaväevaimulikule: “Ma usun, et meie maa religioosne ja moraalne taassünd on absoluutselt vajalik, kui me ei soovi, et kogu rahvas hukatusse langeks, ja see ei ole enam võimalik teisiti, kui Katoliku Kiriku kaudu. Vaatamata pastorate-poolsetele rünnakutele ei ole Katoliku Kirikule tugevat vastuseisu. Usun, et kui eestlastel oleks võimalik oma silmaga näha ja tundma õppida katoliiklust, siis kujuneks vastupanu väga väikeseks ning tuleks peamiselt Herrnhuti vendade poolt. Usun, et paljud ükskõiksed hakkaksid katoliikluse suhtuma sümpaatiaga ja ütleksid: “Just seda meie hing vajabki.” Ja mina otsin väsimatult teid ja vahendeid, et tuua Eesti rahva juurde katoliku usk. Seda tööd tuleb kindlasti alustada linnades, ning eelkõige keskklassi hulgas.

5) Teisalt tähendaks võimaluse möödalaskmine arendada katoliiklikku tegevust sel maal, samas kui nii paljud sektid püüavad hingi enda poole võita, Katoliku Kiriku diskrediteerimist; isegi need, kes teda paremini tunnevad, hakkaksid siis kahtlema tema tugevuses ja innukuses; viivitada niikaua, kuni Herrnhuti vennaskond, metodistid ja teised võidavad enda poole parima osa rahvast, tähendaks eduvõimaluste vähenemist.

APOSTELLIKU VISITATSIOONI KASULIKKUSEST

Ülaltoodud põhjustel oleks apostellik visitatsioon Eestisse äärmiselt kasulik. Kes iganes selle ülesandeks saaks, võiks kohapeal uurida võimalusi katoliikliku propaganda organiseerimiseks, eelkõige tähtsamates linnades – Revalis, Narvas ja Dorpatis, kus on juba katoliku kirikud olemas. Viimases neist linnadest, kuigi ta asub kunagises Liivimaa provintsis, elavad eestlased, ta on seda olulisem, et seal asub Baltimaade kõige tuntum ülikool.

Visitaator saaks ette valmistada ka brošüüride ja raamatute eesti keelde tõlkimise, mis selgitavad Katoliku Kiriku õpetust. Juba sõja ajal tehti M.A.-le ettepanek selles töös osaleda, ja ta on juba alustanud isa Lindeni S.J. katekismuse tõlkimist.

Mis puutub propagandasse trükisõna abil, siis kirjutas M.A. mulle 1918.aastal: “Mul on idee, millele see töö võiks kaasa aidata.” Kui M.A. ise oleks vähem isoleeritud saaks katoliiklikult misjonilt tuge, siis võiks ta avalikult katoliikluse pöörduda. Silmas pidades tema autoriteeti ja mõjukust, võiks see pöördumine kaasa tuua veel

mitmeid teisi. Ta soovib kaasa aidata oma kodumaa pöördumisele ja võiks olla katoliiklikule misjonile tõhusaks abiks.

Keda valida. Usun, et prantslasest vaimulik, kes valdab saksa, ja kui võimalik, siis ka vene keelt, sobiks kõige paremini seda Jumala tööd tegema. Tema rahvus seaks ta kõrgemale rahvustevahelistest pingetest, mida võiks tekitada näiteks sakslane. Luban endale nimetada isa Michel d'Herbigny nime, kellel tundub olevat palju võimalusi selles töös edukas olla. Ta valdab nii vene kui saksa keelt, tunneb suurepäraselt protestantlust ja ortodoksi kirikut, ta on uurinud Baltimaade ajalugu ning usulist olukorda ja oma uurimistöö tulemusi ka avaldanud 20.juulil (*aastarv loetamatu. M.K.*) Usaldan teda ja eelkõige tema teoloogia-alaseid teadmisi. Olen tema teoloogia-alaste kursuste materjale toimetanud ka pastor M.A.-le. Need on talle avaldanud sügavat muljet ja tekitanud suure soovi autoriga tuttavaks saada.